

Demokratin, tekniken och marknaden

Bo Dahlbom

Anders L. Johansson är socialdemokrat. Som många socialdemokrater är han inte okänslig för liberala argument. Han är ekonomhistoriker med ett särskilt intresse för teknikens roll i samhällsutvecklingen. Vi har haft många diskussioner, Anders och jag, om demokratin, tekniken och marknaden. När han nu fyller 70 år vill jag bidra till de diskussionerna.

Först vill jag diskutera Anders senaste bok, om kooperationens historia i Sverige. Därefter presenterar jag en nyutkommen och mycket uppmärksammas amerikansk bok som argumenterar för behovet av en aktiv teknikpolitik – och till sist vill jag avsluta med en kort appell för en framtidsinriktad teknikpolitik.

Ett demokratiskt arbetsliv

EU halkar efter USA och Kina i teknikutvecklingen. USA dominerar digitaliseringen (AI) och Kina är bäst på grön teknik (solceller, vindkraft, batterier och elbilar). Beror detta på att EU:s medlemsländer är självständiga stater med stort inflytande över utvecklingen på bekostnad av en beslutsför centralmakt i Bryssel? Eller har teknikutvecklingen i EU ingenting med hur styrningen är organiserad? Jag funderar på detta när jag läser boken *Kooperativa förbundet* (2024) av Anders L. Johansson. Kooperationens utmaningar påminner mig om Europas.

Boken är ett utmärkt exempel på vad samhällsförändring kan innebära, men reser också viktiga frågor om marknaden och demokratin. Johansson ger oss en spännande beskrivning av Kooperativa förbundets (Konsums) utveckling i Sverige från sent 1800-tal till tidigt 2000-tal. När historien börjar är den kooperativa

organisationsformen rätt självklar, men när Sverige industrialiseras, tekniken utvecklas och vi blir rikare, möter Kooperationen allt större utmaningar.

På 1800-talet var Sverige ett fattigt land där de flesta levde på landsbygden. Om man köpte livsmedel gjorde man det i en lanthandel som ofta hade monopol på försäljningen i bygden. Vad var naturligare än att fattiga arbetare slog sig samman för att bryta monopolen och utveckla kooperativa alternativ? Att driva lanthandel var något amatörer kunde göra. Det krävde ingen särskild utbildning, lagstiftningen för handel med livsmedel var enkel, investeringskostnaderna små. Kooperationen krävde framåtanda och förmåga till organisation – och uppenbarligen fanns detta hos de svenska arbetarna.

Johansson beskriver hur den kooperativa rörelsen växte fram och utvecklades, hur de lokala föreningarna slöt sig samman i en nationell, föreningsägd organisation, Kooperativa förbundet, med huvudkontor i Stockholm. Det var upplagt för spänningar mellan tjänstemännen på förbundets kansli och de kooperativa föreningarna med deras förtroendevalda runt om i landet som var förbundets ägare. När Sverige blev rikare och konsumtionen ökade, när människor flyttade från landsbygden och städerna växte, förändrades villkoren för detaljhandeln.

Från glesbygdens lanthandel med betjäning till städernas lokala snabbköp, varuhus, stormarknader, gallerior och e-handel – Kooperationen gick ibland före och tog initiativ till förändring, ibland stretade den emot och genomförde motvilligt de nödvändiga reformerna. Johansson skriver om maktkampen mellan förbundets tjänstemän och lokalföreningarna, om hur Konsums utveckling under 1900-talet speglade samhällsutvecklingen. När Sverige strukturrationaliserade måste detaljhandeln följa med. Förbundets tjänstemän ville förändring men föreningarna stretade ofta emot.

När Sverige utvecklades förvandlades detaljhandelns villkor och livsmedelshandeln professionaliserades. Amatörerna i 1800-talets kooperativa föreningar ersattes av professionella butikschefer, med större omsättning och utökat sortiment, mer komplexa organisationer och mer avancerade distributionslösningar. Inte nog med det –

Kooperativa förbundet diversifierade sin verksamhet, blev industri-koncern med egna, mycket framgångsrika, varumärken och en stor fastighetsägare. Man kan undra hur lämpade Kooperationens förtroendevalda var att styra denna mer professionella verksamhet. När det skar sig mellan lokalföreningarna och tjänstemännen i förbundet, var det kanske för att de förtroendevalda inte förstod vad utvecklingen krävde? Eller var det tvärtom så att tjänstemännen inte förstod vad kooperativ styrning innebär?

Kooperationen hålls ibland fram som ett mer demokratiskt alternativ till de typiska företagen i ett kapitalistiskt samhälle. När det gick som bäst för Konsum, i början av 1960-talet, fanns drömmar om ett samhälle där företagen var arbetarägda kooperativ med demokratisk styrning. Men hur framgångsrika kan sådana företag vara på marknaden? En vanlig förklaring till ICAs framgång sedan 1960-talet är att de självägda butikerna erbjuder bättre förutsättningar för entreprenörskap. Varje butik är ett företag med butikschefen som ägare vilket motiverar till hårt arbete och ständiga förbättringar. Till skillnad från butikscheferna i Kooperationen arbetar ICAs butikschefer för egen vinning. De är egna företagare med allt vad det innebär av personligt engagemang och strategiskt ansvar.

(För 10 år sedan hade vi på *Sustainable Innovation* ett projekt med uppgiften att hjälpa småföretagare med energieffektivisering. Vi var i en större ICA-butik i Stockholm och diskuterade med butikägaren ett byte av kylskåpen med läskedrycker. ”Om du byter ut dem kan du säkert tjäna 10 000 kr på din elräkning varje år”, sade vi. ”En varm sommardag tjänar jag mer på den dricka jag säljer, så det får nog vänta”, blev svaret. ”Men nu måste jag gå”, tillade han, och försvann ut ur affären. Strax därpå hörde vi kraftigt motorbuller från baksidan och när vi tittade ut kom han i hög fart i sin röda Ferrari.)

År 1966 var Konsum och ICA lika stora. Idag har ICA ca 50 % av marknaden medan Konsum har 17 %. Johansson framhåller hur svårt det många gånger varit för Kooperationen att genomföra nödvändiga förändringar. Föreningarna runt om i landet, med sina förtroendevalda, har motsatt sig de rationaliseringar av verksamheten som föreslagits av Förbundets ledning i Stockholm. Många

föreningar har under lång tid gått med underskott utan att nödvändiga strukturrationaliseringar kunnat genomföras. Samtidigt har förbundsledningen ibland tagit stora risker med skuldsättning och äventyrliga satsningar. Johansson tecknar bilden av en organisation med inre motsättningar, otydligt ägaransvar och bristande strategisk långsiktighet. Man får intrycket att den kooperativa organisationsformen gjorde det nästintill omöjligt att agera framgångsrikt på marknaden.

Demokrati och marknad

Kooperationen är en demokratisk organisationsform som föddes på 1800-talet och hade en viktig roll i industrialiseringens barndom, men som utsätts för stora påfrestningar när samhället förändras. När vetenskapen och tekniken utvecklas, samhället blir mer komplext och välståndet växer utmanas Kooperationen från flera håll. Det nya samhället kräver experter, entreprenörer och starka beslutsfattare – och alla vill de gärna runda demokratin som de menar är för långsam och obeslutsam.

De representativa demokratierna i västvärlden har inte gjort särskilt bra ifrån sig på senare år: Brexit, Donald Trump, Boris Johnson. I Europa har energisystemet hanterats illa, digitaliseringen går trögt och bönderna protesterar mot klimatomställningen. När medborgarna föredrar inkompetenta ståuppkomiker kanske de inte ska ha förtroendet att utse de politiska ledarna? Kanske har världen blivit för komplex för demokratin och frågorna för svåra för medietränade politiker. Den politiska demokratin har sina nackdelar i en komplex värld – men samtidigt är naturligtvis alternativen sämre. Vuxna människor måste leva i demokratier med liberala fri- och rättigheter. Allt annat innebär omyndigförklarande och förnedring.

Filosofen Elizabeth Anderson (2017) menar att villkoren för anställda i dagens företag är förnedrande. Som anställd är det någon annan som bestämmer över din tid och vad du gör med den. Men att demokratin är nödvändig i politiken innebär inte att den är nödvändig på marknaden. Marknaden behöver entreprenörer, innovatörer och risktagare, och vi är inte alla den sortens människor. Entreprenörer startar företag och ger oss andra anställning. De dikterar

villkoren och om vi vill arbeta åt dem får vi finna oss i det – även om det kan verka förnedrande. De kooperativa företagen är egentligen inte annorlunda. De som är anställda i en Coop-butik idag har inte större frihet än andra anställda. Butiken är inte deras utan ingår i en komplex koncern, och makten finns långt borta.

När vi accepterar att det råder andra villkor på marknaden än i politiken beror det på att vi tror att marknaden kräver privat ägande, entreprenörskap, expertis och beslutsförmåga. Vi är beredda att ge avkall på demokratin för att få utveckling, innovationer och växande välbefinnande. Vi inser att den demokratiska beslutsprocessen är för långsam för marknaden. Om alla företag vore kooperativa skulle utvecklingen stanna av. Men om vi är beredda att offra demokratin på marknaden är vi desto mer angelägna om att hålla fast vid den i politiken. Vi vill inte ha det som i Ryssland, Kina eller Iran – och vi ser med fasa på en världsordning där dessa länder dominerar. Vi vill inte tumma på demokratin för att EU ska hänga med i teknikutvecklingen, men det finns naturligtvis mycket ett demokratiskt EU kan göra bättre än idag.

Om marknaden står för välbefinnandeutveckling och politiken för demokrati blir gränsdragningen mellan dem väsentlig. Om vi låter demokratin invadera marknaden, riskerar vi långsammare välbefinnandeutveckling. Om vi låter marknaden invadera politiken, riskerar vi att demokratiska värden går förlorade. Var och hur gränserna mellan marknad och politik ska dras förändras med tiden, och är alltid en politisk utmaning. Det är viktigt att EU håller någorlunda jämna steg med USA och Kina i välbefinnandeutvecklingen. Det behövs – inte minst för att kunna försvara Europas politiska demokrati. Om vi hamnar efter i välbefinnandeutvecklingen kommer demokratin att ifrågasättas.

För 25 år sedan hade vi förhoppningar om att Kina och Ryssland skulle utvecklas i demokratisk riktning. När välbefinnandet växte i dessa länder, och utbildningsnivån steg, skulle medborgarna inte låta nöja sig med att leva utan liberala fri- och rättigheter. Jag tror fortfarande att detta är sant — hur kunde det vara annorlunda? — men det kommer att ta längre tid och just nu verkar utvecklingen gå åt fel håll. Putin för krig i Ukraina, och kriget håller tillbaka demokratin. I Kina

har Xi Jinping skaffat sig en maktställning som påminner om Maos, något som bara är möjligt utan demokrati.

Så hamnar EU i ett dilemma. Demokratin kräver att medlemsländerna får bestämma mycket själva. Väststandsutvecklingen kräver framgång på marknaden — och därför samordning. Väststandsutvecklingen är nödvändig för att försvara demokratin. Det är viktigt att så många som möjligt inser detta. Om insikten om detta dilemma sprids bland befolkningarna i Europa, och särskilt bland deras politiker kan EU utvecklas och ta upp konkurrensen med USA och Kina. Tyvärr kan vi väl inte räkna med att den insikten får allmän spridning i närtid, och utvecklingen för EU är därför problematisk. Ett tag kan EU leva gott på det kapital man samlat i det förflutna — ungefär som den svenska Kooperationen gjorde på 1990-talet.

Överflöd och demokrati

Just nu pågår utvecklingen av artificiell intelligens i rasande fart i USA och Kina, medan Europa, med sitt fokus på reglering, hamnar hopplöst efter. Tyskland är, med sin bilindustri, i recession och beklagar att man ligger efter i digitaliseringen. I Sverige förbjuder regeringen digitala hjälpmedel i förskolan och uppmuntrar inte användningen av dem i skolan. Skolan ska i stället använda läroböcker under mottot ”från skärm till pärm”. AI-kommissionen har lämnat sin rapport, men Sverige har ändå ingen AI-strategi. Riksbanken vill värna användningen av kontanter. Våra politiker ställer sig vid sidan om teknikutvecklingen. Tekniken verkar inte intressera dem. Om de alls agerar försöker de motverka utvecklingen. Ändå borde det vara uppenbart för alla att det moderna samhället är ett tekniksamhälle, att det moderna välståndet skapats av teknik – och att därför teknikpolitiken borde vara grunden i all modern politik.

Medan Trump förstör USA och Europa rustar för krig med Ryssland, är det i USA som den intressanta politiska diskussionen förs. Om man inte gillar Trump kan man höra honom analyseras av Ezra Klein i *The Ezra Klein Show* på YouTube. Klein är redaktör på *New York Times* och tillsammans med Derek Thompson på *The Atlantic* har han just kommit ut med en bok, *Abundance* (2025), som blivit

mycket diskuterad i USA. I boken kritiserar dessa två liberaler den amerikanska liberalismen för att bromsa utvecklingen av USA. Klein och Thompson är demokrater, men vi skulle kalla dem socialdemokrater, och jag läser boken som ett exempel på socialdemokratisk självkritik. Deras bok återger en diskussion jag ofta fört med Anders L. Johansson.

Den här boken bygger på en enkel idé, säger Klein och Thompson: För att få en bättre framtid behöver vi bygga och uppfinna mer. Att vi inte gör det beror på att vi inte förmår att rätt uppskatta den tekniska utvecklingen, teknikens roll i samhällsförändringen. Vi är också offer för åtminstone två ekonomiska myter. Den första myten (1) säger att marknaden står för tillgången och konsumenterna för efterfrågan. Men marknaden gör i själva verket ett dåligt jobb när det gäller tillgången. Staten behöver vara aktiv för det ska byggas infrastruktur – inte bara tillverkas varor för konsumtion. Den andra myten (2) säger att ekonomin handlar om tillväxt och det har ekonomerna rätt i. Men tillväxt innebär inte bara att kakan blir större, utan att den förändras. Ökat välstånd handlar framför allt om nya varor och tjänster – sådant vi inte hade förut.

Genom tillväxt kan vi skapa ett överflöd, men det kräver att vi tror att det är möjligt – att vi tror på överflöd genom teknisk utveckling. I stället för att bygga ett samhälle som värnar det bestående, det vi redan har, ska vi bygga ett samhälle i ständig utveckling, ständig förändring. Det är inte trygghet som ska vara vår politiska ledstjärna, utan förändring. Vi måste bli bättre på förändring, bättre på att driva en politik som åstadkommer resultat. I forskningspolitiken är vi så angelägna om att ge medel till de bästa forskarna, att vi har byggt ett system där forskare lägger mer tid på att skriva ansökningar än på att forska.

När man tar teknisk utveckling på allvar, när man begripit att det moderna samhället byggs med teknik, inser man att tekniken i grunden är politisk. Samhällen får sin form av tekniska val. Ett samhälle med billig, fossilfri elproduktion, billiga elbilar och batterier, är ett samhälle som möter klimatkrisen, men en teknikpolitik innehåller naturligtvis mycket mer än klimatpolitik. Redan 1978 skrev Lars

Ingelstam en liten bok *Teknikpolitik*, där han efterlyste en genomtänkt teknikpolitik. Han ville att socialdemokratin skulle ta tekniken på större allvar. Boken är färgad av 1970-talets tidsanda och Ingelstam kallar sig socialist. Ändå har boken behållit mycket av sin kraft och stämmer rätt väl med Kleins och Thompsons bild av vad politiken behöver. Ingelstam var drivande vid utvecklingen av *Tema teknik och social förändring* vid Linköpings universitet, där Anders L. Johansson disputerade år 1989.

Ibland är förändring svårt eftersom intressen står emot varandra. Vindkraftverk ger billig energi men stör den omedelbara omgivningen. Ibland slår våra försök tillbaka att med reglering komma till rätta med gårdagens försyndelser. Överdriven reglering gör det allt svårare att göra nytt. Problemet är att politiken inte är tillräckligt resultatorienterad. Kalifornien är en delstat som helt domineras av det demokratiska partiet. Det är en fantastisk delstat med Silicon Valley och Hollywood, men boendekostnaderna och hemlösheten skenar, och trots många försök har det varit omöjligt att bygga höghastighetsjärnväg. En anledning till att Donald Trump vann valet, enligt Klein och Thompson, var att Demokraternas politik är så ineffektiv.

Klein och Thompson vill ha en framtid med överflöd, men de är inte intresserade av mer konsumtion. Nej, det är inte varor som kan köpas som intresserar dem, utan sådant som kan byggas: bostäder, transporter, energi, utbildning, hälsovård. Det behövs en teknikpolitik som kan främja detta byggande. En politik för teknikutveckling, för tillväxt och förändring – inte en nostalgisk politik för bevarande. De är socialdemokrater, så de vill att staten ska se till så det byggs det människor behöver. Men det ska ske med en vision om ett framtida överflödssamhälle, genom teknisk och vetenskaplig utveckling.

I fem kapitel skriver Klein och Thompson om tillväxt, bostadsbyggande, politik, uppfinningar och implementering. Boken är inte särskilt välorganiserad och kapitlen går i varandra, men de är ju båda journalister så framställningen är ändå lätt att följa. Två grundtankar går igenom boken. Endast genom tillväxt kan vi möta framtidens utmaningar. Klimathotet kan bara mötas med ny teknik. Vi måste åstadkomma resultat – inte reglering. Alla samhällen blir med tiden

mer komplexa med mer omfattande reglering. Det är som med data-system: Med tiden blir arvet alltmer betungande. Desto viktigare att vi alltid strävar efter resultat.

I moderna samhällen klagar näringslivet ofta över statens många regler som hämmar utvecklingen, men den växande komplexiteten går djupare än så. Stora organisationer har svårt att fatta snabba beslut, att göra någonting snabbt, och det gäller såväl företag som offentliga organisationer. Utveckling och växande komplexitet går i själva verket hand i hand. Det ser vi inte minst i naturen där den biologiska utvecklingen inneburit att beroendeförhållandena mellan olika arter fått en sådan komplexitet att störningar orsakar oanad skada. På samma sätt är det med samhällen. När de utvecklas och blir mer komplexa blir de allt svårare att förändra. Förändring är bara möjlig om man har fokus på resultatet – inte på regleringen.

När amerikaner tänker på utveckling, tänker de på Vilda Västern, men det är i städerna som USA utvecklas. Det är fortfarande möjligt att bygga hus på landet i västra USA, men det blir allt svårare att få en bostad i någon av storstäderna. Det byggs för få bostäder i städerna och bristen på bostäder får priserna att öka dramatiskt. De stora städerna främjar innovation och social rörlighet, men det senare blir omöjligt när bostadspriserna skjuter i höjden. Om du är begåvad men med fattiga föräldrar växer du inte upp i den dynamiska storstaden.

I USA är bostadsmarknaden reglerad och särskilt vad gäller bygande, som omges av regler som gör det krångligt att bygga nya bostäder i de stora städerna. Bostaden har blivit en viktig ekonomisk resurs och de som har en bostad bevakar dess värde genom att förhindra nybyggnation – vilket i sin tur leder till hemlöshet. Man har myntat en särskild akronym för vad som har blivit en vanlig amerikansk attityd: NIMBY (Not In My Backyard) – bygg varsomhelst, men inte här. Klein och Thompson beklagar detta och menar att människor måste lära sig att leva med förändring. Städer växer och förändras och ett dynamiskt samhälle kräver människor som är öppna för förändring.

I Stockholm pågår just nu en diskussion om nattklubbar som stör de boende och därför hotas av stängning. Intressen står mot varandra. En dynamisk storstad borde väl ha ett levande nattliv, hävdar somliga. Andra framhåller att människor behöver lugn och ro även i städerna och att man ska kunna räkna med att en lugn bostad förblir lugn. Frågan är hur man förenar dessa olika intressen. Klein och Thompson vill att vi blir mer positiva till förändring. I grunden handlar det om samhällssyn. I det moderna samhället är vi otroligt beroende av varandra och borde därför stå ut med att andra också behöver en bostad eller kan ha andra intressen än vi. När staden förändras kanske vi ska flytta.

Klein och Thompson berättar historien om Katalin Karikó, forskaren bakom Covid-19-vaccinet, nobelpristagare 2023, och hur hennes väg genom det amerikanska forskningssystemet kantades av besvikelser. Det moderna samhälle vi ser omkring oss hade inte funnits utan sina uppfinnare. Ändå ägnar politiken i bästa fall ett förstrött intresse åt uppfinningar och uppfinnare. Borde vi inte ändra på det? Borde vi inte ägna mycket mer tid åt att försöka förstå teknikens utveckling?

Forskning och uppfinningar är väsentliga, men det är entreprenörer som omsätter uppfinningarna i varor och tjänster för marknaden, som bygger infrastrukturer och system, som verkligen får saker att hända. Thomas Alva Edison är en av USA:s hjältar. Han var inte bara uppfinnare utan framför allt entreprenör. På senare år har Edison fått konkurrens om vår uppmärksamhet av en av sina samtida, Nikola Tesla. Elon Musk hyllades som vår tids främste entreprenör, innan han köpte Twitter, blev kompis med Donald Trump och bidrog till nedmonteringen av den amerikanska statsapparaten. Ingen kan dock ta ifrån honom hans insatser för elbilens genombrott och rymdindustrins återfödelse. Klein och Thompson har ett helt kapitel om entreprenörernas betydelse, men nämner bara Musk i förbigående.

Bokens kritik av socialdemokratin har fått många kommentatorer att beskylla Klein och Thompson för att vara nyliberaler. Det gör till exempel, Sandeep Vaheesan i en annars utmärkt recension i *Boston*

Review den 22 maj 2025, där han bemöter författarnas kritik av det demokratiska partiet. Vaheesan vill i stället ha mer traditionell socialdemokratisk politik som den såg ut när Roosevelt var president på 1930-talet. Han hänvisar till elektrifieringen av den amerikanska landsbygden, som blev möjlig genom statliga initiativ. Det exemplet skulle inte Klein och Thompson invända mot och de skulle hävda att Vaheesan missar poängen. Som goda socialdemokrater vill de att staten engagerar sig i byggandet av det framtida samhället – men det ska göras genom teknikutveckling och med fokus på teknikens framtida möjligheter.

Staten och marknaden bygger samhället tillsammans, och frågan är hur de bäst fördelar uppgiften mellan sig. Författarna citerar John Maynard Keynes: *”Det viktiga för staten är inte att göra saker som individer redan gör, och att göra dem lite bättre eller lite sämre; utan att göra de saker som för närvarande inte görs alls.”* Staten ska ha en framtidsvision – en vision om teknisk utveckling och det samhälle som blir möjligt med den nya tekniken. Inom ramen för denna vision kan staten göra det möjligt för marknaden att göra sådant som den inte förmår utan statens hjälp. Socialdemokratin hade en gång en sådan vision, men det var för länge sedan.

Tekniken och framtiden

Anders skriver i *Rikshushållaren*, sid. 364, att Gunnar Sträng på partikongressen 1968 sagt att *”de grundläggande reformerna i det svenska samhället var avklarade och att bara mindre problem kvarstod”*. Anders och jag diskuterade ofta detta uttalande och hur viktigt det var för socialdemokratin att bli mer framtidsorienterad, ungefär som Klein och Thompson hävdar. Socialdemokratin fick sin prägel av den industriella revolutionen och de insatser arbetarrörelsen måste göra för att åstadkomma drägliga arbetsvillkor i de framväxande industrierna. Det var naturligt för den generation Sträng tillhörde att på 1960-talet se tillbaka på ett väl utfört arbete. Samtidigt är det viktigt att inse att samhällsbygget aldrig blir färdigt i ett samhälle med pågående teknisk utveckling. Ju snabbare teknikutvecklingen är, desto mer utmanande blir samhällsbygget.

På tre decennier har mycket förändrats av digitaliseringen. Om vi ser ännu längre tillbaka och jämför Sverige av idag med hur det såg ut vid sekelskiftet 1900 är skillnaderna ännu större: en fattig landsbygd förvandlades under 1900-talet till en värld med stora städer, bilar, flygplan, radio, teve, internet och ett fantastiskt välstånd. Om vi försöker se in i framtiden – säg till sekelskiftet 2100 eller 2200 – hur tror vi att världen ser ut då? Hur blir vår värld med artificiell intelligens, robotar, rymdfart, syntetisk biologi och nanoteknik? Vilka utmaningar kommer den tekniska utvecklingen att ställa mänskligheten inför och hur kommer vi att möta dem? Hur väl förberedda är våra politiker på att möta dessa utmaningar? Hur mycket tid ägnar de åt att tänka på dem? Vi människor har byggt ett samhälle av teknik med en teknisk utveckling, som går allt snabbare. Politikens uppgift måste vara framtidsinriktad – att bygga det samhälle som blir möjligt med den nya tekniken.

Den tekniska utvecklingen blir alltmer spektakulär. Livet som människa i framtiden kommer att bli mycket annorlunda. Kanske är det ingen idé att fundera över detta idag utan möta utmaningarna när de kommer. Mänskligheten är idag organiserad i nationer och nationalstaterna har tjänat oss väl även om de ibland har haft svårt att hålla sams. Nationalstaterna är jämgamla med industrialiseringen och de har varit bra på att organisera tekniken: att bygga städer, järnvägar, fabriker av alla de slag, och att fördela det välstånd som skapades av industrin. Industrierna krävde stora och växande företag och företagen krävde stater för att reglera deras verksamhet. Nationalstaterna tjänade oss väl i industrisamhället – men nu är det dags att ta nästa steg i mänsklighetens utveckling.

Det är lätt att bli bekymrad över framtiden. Vi verkar helt oförberedda på den omvälvande teknikutveckling som väntar. Vad händer när artificiell intelligens och robotar utför allt arbete som människor gör idag? Det är lätt att måla förfärande framtidsbilder med ökad ojämlikhet, kriminalitet, utbredd arbetslöshet, sönderfallande stater, krig och elände. Den globala uppvärmningen framstår som mycket mer hanterbar vid sidan av de utmaningar som den tekniska utvecklingen innebär – och den utvecklingen har dagens politiker knappt

börjat diskutera. Den globala uppvärmningen kan dock hjälpa oss att utveckla det internationella samarbete som den tekniska utvecklingen kräver. Vi kan se den globala uppvärmningen som en förberedelse inför mycket större utmaningar.

Under några år har det varnats för hur artificiell intelligens kan komma att ta makten och behandla oss människor ungefär som vi behandlar schimpanser. Kanske har den diskussionen dolt det allvarigare problem, som med Putins krig i Ukraina och Trump som president i USA, blivit skrämmande tydligt. Samtidigt som den vetenskapliga och tekniska utvecklingen går allt snabbare och tekniken blir mer avancerad, förblir våra politiska ledare ungefär lika oförnuftiga som de alltid har varit.

Med AI kan vem som helst bygga billiga svärmar av autonoma drönare med ansiktsgenkänning, som på egen hand kan söka upp sina mål och förinta dem. Det är lätt att föreställa sig en värld där dessa drönare blir vapen i händerna på människor med onda avsikter. Samhället måste kunna försvara sig mot dessa hot – och gör det bäst genom att använda AI för allt effektivare övervakning av medborgarna, så att de brottsbekämpande myndigheterna genom förutsägelser kan ingripa innan medborgare begår brott. Med syntetisk biologi kan vi enkelt göra nya organismer, kanske patogener, förändra arvsmassan och välja egenskaper hos våra barn – påverka människans biologiska utveckling. Mustapha Suleyman, en av grundarna av AI-företaget DeepMind, ger oss i boken *The Coming Wave* (2023) en utmärkt beskrivning av de utmaningar mänskligheten står inför.

Den industriella revolutionen går hand i hand med utvecklingen av den moderna nationalstaten. Vi kan lära oss av den utvecklingen när vi vänder blickarna mot framtiden och de utmaningar som den fortsatta teknikutvecklingen ger oss. Historien kan lära oss vad som förväntas av oss i framtiden, men risken med alltför mycket tillbakablickande är att vi underskattar hur annorlunda framtiden kommer att bli. När dagens politik förblir engagerad i tämligen meningslösa dagsaktuella frågor, beror det på att man brister i medvetande om

framtiden. Man låter sin politik formas av historien, inte av framtiden, och fortsätter ungefär som förut.

Men vad kan då politiken göra åt framtiden? Inte särskilt mycket. Med all rätt är den upptagen av dagens problem. Men i ett samhälle i snabb förändring måste politikens insatser ligga rätt i denna förändring. Att lägga tid på åtgärder som snart är överspelade av den tekniska utvecklingen är slöseri med tid och resurser. I en tid av snabb teknisk utveckling måste politiken vara framtidsinriktad – inställd på förändring och omställning. Den måste ha idéer om vilket samhälle den nya tekniken gör möjligt och hur vi möter de utmaningar som teknikutvecklingen ger oss.

Det har aldrig varit lika viktigt med teknikpolitik.

Människor levde länge ungefär som de andra stora aporna. Det man behövde kunna lärde man sig av sina föräldrar och livet blev som regel en kopia av deras. Med tekniken förändrades människans villkor, och den tekniska utvecklingen ställde allt större krav på henne – inte minst att organisera teknikens användning. Så lever människor nu i alltmer komplexa samhällen. Hittills har dock den tekniska utvecklingen varit någorlunda hanterbar och gett många människor ett gott liv i välbefinnande och överflöd. Kanske blir det annorlunda i framtiden? Samtidigt som teknikutvecklingen lovar oss ett fantastiskt överflöd blir det allt svårare att se hur vi ska organisera användningen av tekniken. Kanske den snabba vetenskapliga och tekniska utveckling vi nu står inför kommer att slita sönder våra samhällen?

Litteratur

- Anderson, E. (2017) *Private Government. How Employers Rule Our Lives (and Why We Don't Talk about It)*. Princeton.
- Ingelstam, L. (1978) *Teknikpolitik*. Tidens förlag.
- Johansson, A. L. (2018) *Rikshushållaren. Gunnar Sträng i Socialdemokratiens tjänst 1906–1992*. Atlas.
- Klein, E. & D. Thompson (2025) *Abundance: How We Build a Better Future*. Profile Books.
- Suleyman, M. (2023) *The Coming Wave. AI, Power and Our Future*. Penguin.
- Vaheesan, S. (2025) "The Real Path to Abundance." *Boston Review*, 22 maj 2025. [<https://www.bostonreview.net/articles/the-real-path-to-abundance/>]

Vänbok till Anders L Johansson

(Red.) Lars Magnusson, Ulla Riis och Ulf Sandström

Automatiserad teknik vilken används för att analysera text och data i digital form i syfte att generera information, enligt 15a, 15b och 15c §§ upphovsrättslagen (text- och datautvinning), är förbjuden.

© 2025 Respektive uppsatsförfattare.

Omslag: Design: Kerstin Kåverud. Foto: Jessica Segerberg

Korrekturläsning: Redaktörerna.

Förlag: BoD · Books on Demand, Östermalmstorg 1, 114 42 Stockholm, Sverige, bod@bod.se

Tryck: Libri Plureos GmbH, Friedensallee 273, 22763 Hamburg, Tyskland

ISBN: 978-91-8097-126-3

Innehållsförteckning

Förord	9
Del 1 Anders LJ vid Tema T	
Britt Östlund: Jag mötte Anders	11
Ulla Riis & Ulf Sandström: Tema T – vad blev det	13
Bo Dahlbom: Demokratin, tekniken och marknaden	39
Staffan Laestadius: Arbete och välfärd i Antropocen	54
Mats Bladh: Finns objektiv vetenskap?	69
K Ekberg & E Sundin: Välfärdssystemet och brukarnas erfarenheter	82
Del 2 Generaldirektör för arbetslivsforskningen	
Yvonne Hirdman: Räddaren i nöden	93
Lars Magnusson: Minnesanteckningar från SALTSA	95
Niklas Bruun: Arbetsmarknadspolitik och arbetsrätt	105
Anders Kjellberg: Partsmodell och trepartsförhandlingar	114
Kenneth Abrahamsson: Arbetslivsforskning i omvandling	128
Del 3 Professor i Uppsala	136
Johansson & Sandström: Svernilson och den svenska modellen	137
Maths Isacson: Den svenska modellen och industriarbetet	157
J Jansson, O Jansson & J Ottosson: Direktivet om minimilöner	173
Evert Vedung: Policyellipsen och två typer av implementering	186

Del 4 Anders utanför forskningen	193
Anders Rydh: Af Sverige	194
Margareta Rödén: Landtingsdirektör Anders.....	199
Frida Svanberg: Rikshushållaren, rikränta och livslång vänskap	208
Sandro Scocco: Samtal om den svenska modellen	213
Håkan Bengtsson: Att ta spjärn mot historien.....	223
Stig-Björn Ljunggren:	231
Anders Björnsson: Bortom all heroism	236
Del 5 Hälsningar	
Lena Sommestad: Käre Anders	243
Lars Ingelstam: Erinringar från Danmarksgatan.....	245
Göran Graninger: Hälsning från Temachefen.....	246
Lars-Olof Pettersson: Inte visste vi	248
Författarpresentationer	252
Preliminär bibliografi för Anders L Johansson	257